

Kelényi György

„VÉN DIÁK ÜDVÖZLETE”

EMLÉKEIM HALLGATÓ KOROMBÓL

1962-ben kezdtem el egyetemi tanulmányaimat. A megelőző időszakban kétévente indítottak művészettörténet szakot, felváltva a régészettel. Érdekes módon néhány évfolyamtársam „keresztben” tanulhatott. Akkor voltak elsőévesek, amikor nem indult szak és mindjárt a második év óráit vették fel. A következő évben aztán velünk, gólyákkal jártak együtt és így tanulták végig az öt évet, váltogatva az évfolyamokat.

14-en voltunk nappalis hallgatók és 14-en úgynevezett egyéni levelezők. Ez a képzési forma még évtizedekig fennállt és lehetőséget adott diplomás, vagy nem egyetemista korú személyeknek, hogy művészettörténész-diplomát szerezzenek. Az volt a feltétel, hogy járjanak be az előadásokra és minden szaktárgyból vizsgázzanak – vagyis nem különböztek a többi hallgatótól. A létszámunk, a levelezőkkel felduzzasztva, rekord volt. Idősebb hallgatók, akik 3-6 fős évfolyamban tanultak, meglepődve látták, milyen sokan vagyunk. A levelezők már fontosabb művészeti hivatalokban (pl. Képzőművészeti Lektorátus¹) dolgoztak, és lehetőséget kaptak, hogy utólag megszerezzék az állásukhoz szükséges diplomát. Többen közülük jó képességűeknek bizonyultak és később fontos munkaköröket töltöttek be.

Latin szakosként egyedül voltam és mindjárt tapasztalnom kellett, hogy sok művészettörténeti óram ütközött a latinnal. A tanrendet ugyanis a magyar- és nyelvszakosok ún. nagyelőadásaihoz igazították (pl. politikai gazdaságtan, tudományos szocializmus), vagyis az összes nem-történész hallgató közös, kötelező előadásainak időpontjához. A szakos órák a „maradék” időbe kerültek és nem igazodhattak egymáshoz.

Tanáraink között volt egy oroszán és egy sárkány is, azaz Oroszlán Zoltán professzor, aki antik művészetet tanított és Sárkány Lóránd² tanár úr, aki rajztanárként rajzoltatott bennünket. Akkor még a rajzolás része volt a képzésnek, de az igazat megvallva, nem sok hasznunk lett belőle.

A Tanszéknek kevés oktatója volt: Vayer Lajos tanszékvezető professzor, Zádor Anna, akkor még docens, később ő is egyetemi tanár és Aradi Nóra docens (majd

¹ A Képzőművészeti Lektorátus 1963-1990 között működő, hatósági jogkörrel rendelkező költségvetési szerv; feladata, a köztéri műalkotások létrejöttének szervezés, zsűrizése, és finanszírozása, annak a megrendelővel történő koordinálása volt. 1974-ig a kiállítási anyagok zsűrizése is feladatai közé tartozott. 1990 után elsősorban szakértői tevékenységet folytatott. 2007-ben a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus vette át feladatait, majd 2012-ben beolvadt a Magyar Alkotóművészeti Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaságba.

² Sárkány Lóránd (1904-1973) festőművész, rajztanár.

Kelényi György 1966 körül

végzés után bekerül a tanszékre. Így is lett; államvizsga után kineveztek tanársegédnek és a következő közel 60 évben, még jóval nyugdíj után is, központi figurája lett a tanszéknek. Lenyűgöző tudása, szakterületén kívül is mindenre kiterjedő érdeklődése óriási hatással volt a hallgatókra, sőt, kollégáira is. Nekünk, első „munkájaként” a Forrásgyakorlatot tanította.

A fő előadásokat Vayer Lajos, Zádor Anna és Aradi Nóra tartotta, a maguk szakterületének megfelelően. A szemináriumok is hozzájuk tartoztak.

Vayer Lajos akkor a Tanszék egyedüli vezetője volt. Korábban (1961-ig) két tanszék működött – a háború előtti Gerevich- és Hekler tanszékeknek megfelelően. 1951-től 1961-ig Fülep Lajos vezette az egyiket. Vayer Gerevich Tibor 1954-ben bekövetkezett halála után egy évvel került az egyetemre, ragaszkodva az önállósághoz és a második intézet vezetője lett. Fülep nyugdíjba menetele után azonban a kettősség megszűnt.

Fülep és Vayer egyéniségük különbözősége, illetve a művészettörténész munkáról vallott eltérő felfogásuk miatt is, nem kedvelték egymást. Fülep az esztétika, művészetfilozófia felől közelített, Vayer pedig a filosz-munkát, a grafika széleskörű felhasználását tartotta fontosnak.

Fülep Lajost nem ismerhettem, mert 1 évvel azelőtt ment nyugdíjba, hogy tanulmányaimat elkezdtem. Gondolatairól, művészeti nézeteiről így személyes emlékeim nincsenek. A felsőévesek, akik hallgatták, vegyesen értékelték. Többen nyugdíjas éveiben is jártak hozzá, kísérték híres Széher-úti sétáin, amelyek egyfajta peripatetikus akadémiaként egy életre szóló hatást gyakoroltak követőire. Akik viszont nem tartoztak ehhez a körhöz, egyetemi előadásai alapján nem nagyon kedvelték.

professzor). Voltak akadémiai(?) ösztöndíjasok is, de velük nem találkoztunk, nem is tudtunk róluk. Persze könyvtáros kezelte a tekintélyes méretű könyvtárat: Bobrovszky Ida. A kis oktatói létszámot a tanszék vendégoktatókkal elensúlyozta. Az évek folyamán Dercsényi Dezső romanikát, Entz Géza gótikát, Voit Pál magyar barokkot és iparművészetet adott elő, két-két féléven át. Dobrovits Aladár az első félévben az ókori Kelet művészetét ismertette, dióhéjban. Később Horváth Tibort, a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum igazgatóját is hallgattuk egy szemeszterben, a keleti művészetről. Ez a tanári gárda 1963-tól Marosi Ernővel gazdagodott. Ötödéves volt 1962–1963-ban és köztudott volt, hogy évfolyamának egyik legjobbja és

Irodalomtörténeti kollégiumai nem tűntek hasznosnak, gunyoros modorát sem szerették. Egyik, nem túl eredetinek ható megjegyzését akkor ejtette el, amikor két, késve érkező hallgató benyitott az órájára.

„Maguk kik?” – kérdezte.

„Levelező hallgatók.”

„Lehet, hogy maguk leveleznek velem, de én soha sem fogok válaszolni.”

Fülep írásainak több kötetre terjedő kiadása azóta azonban bizonyította, hogy nagy formátumú tudós, gondolkodó volt.

Vayer volt az egyetlen tanár, aki megkívánta, hogy álljunk fel, amikor belép. Nem tartott sok órát, de bámultuk, mert képleírásai legtöbbször személyes élményen és nem képeken, illusztrációkon alapultak. Akkoriban nehéz volt külföldre utazni; professzorunk viszont 1958 óta a Velencei Biennálén Magyarország miniszteri biztosa volt és „hivatalból” utazhatott. Máig emlékszem egy Leonardo-előadására, amelyen az is elhangzott, milyen képek mellett megyünk el, amíg odaérünk az illető festményhez és a színeket is részletesen, az árnyalatokat is felidézve említette.

Vayer előadásain egy-egy nagy egyéniséget választott ki és róla beszélt részletekbe menően. Később, amikor már a tanszékre kerültem oktatónak, nekem is azt mondta eligazításul: az itáliai reneszánsz építészetet ne egy összképpel, összefoglalóan mutassam be, hanem csak Brunelleschi és Alberti művészetének alapos elemzésére koncentráljak. Nagy tisztelet övezte; a gólya és az egyetemi tanár tudása közötti szakadékot áthidalhatatlannak láttuk. Akkor jelent meg *Masolino és Róma* című disszertációja,³ s ebben felfedeztük a páratlan erudíciót, amellyel művét megírta. A hírek szerint a könyv külföldön is elismerést szerzett és a Corvina (vagy talán egy német kiadó) készült is idegen nyelven megjelentetni. A kiadvány azonban nem valósult meg; a professzor úr – úgy hírlett – nem fogadta el, hogy rövidebb terjedelemben adják ki. Kár, mert új felfedezései, értelmezései az azóta eltelt évtizedekben részben elavultak, anélkül, hogy a szakma közkincsévé váltak volna.

Vayer professzor sok kötelező konzultációt tartott az egész évfolyam számára. Többet, mint más oktatók, és sokkal többet, mint azóta szokás. Az első konzultáción felmérte ismereteinket, mi az, amit „hoztunk”, milyen nyelven tudunk. Ekkor történt, hogy az egyik évfolyamtársunk arra a kérdésre, hogy milyen nyelven tud, azt válaszolta, hogy „többnyire minden kultúrnyelven”, ami nála egy szerény angol tudást jelentett.

Ami a nyelvtudást illeti, ez még sokaknak okozott problémát. Az akkori állami oktatási rendszerből következően, melyben az orosz volt az első idegen nyelv, nem mindenki tanult meg másodíknak valamilyen nyugati nyelvet – még olvasási szinten sem. A művészettörténeti munka azonban legalább két nyugati nyelv (szaknyelv) ismeretét igényli, mert a magyar nyelvű szakirodalom sosem lesz elegendő a komoly munkához. Akkoriban jóval szegényesebb is volt, mint ma. Az épülettel szemben lévő Idegennyelvű Könyvesboltban lehetett hasznos könyveket venni,⁴ például a mo-

³ Vayer Lajos: *Masolino és Róma*. Budapest, 1962.

⁴ A Váci u. 32-ben működött.

dern módszerekkel és tematikával rendelkező Rohwolt kiadó zsebkönyveit, de a 32 Forintos kötetenkénti ár visszatartott a vásárlástól.

A professzor úr a vizsgákon nemcsak a kötelező irodalom tartalmára, hanem a könyvek méretére, formátumára, borítójára is rákérdezett. A hallgatók azonban megtalálták a megoldást: azt mondták, kötött példányt használtak.

Vayer Lajos szigorú, tekintélyt parancsoló viselkedése csak hallgatóként tűnt távolságtartónak. Amikor oktató lettem a tanszéken, kiderült, hogy valójában jószívű, közvetlen és jóindulatú ember volt.

Zádor Anna, mint a Fülep-vonal híve, a mi időnkben kissé háttérbe szorult. Állítólag disszertációja akadémiai elfogadását is késleltették, míg a tanszékvezető munkája elfogadást nem nyert.⁵ Kitűnően adott elő, és nemcsak a műalkotásokkal, hanem az alkotók egyéniségével, társadalmi háttérével is foglalkozott. Nagyon empatikus személyként hallgatók nagy csoportja kedvelte. A „mama” ragadványnév találóan jellemezte: mindenkivel törődött, figyelemmel kísérte későbbi munkájukat, segítette, támogatta őket. Sokan magánéleti kérdésekben is kérték a véleményét.

Aradi Nóra csak a negyedik év két szemeszterében tartotta számunkra fő előadásait. Addigra mindenkinek kialakult az érdeklődési köre, szakterülete, már nyilvános kellett szakdolgozati témájáról; szóval, megoszlott a figyelem órái, a modern művészet tárgyköre iránt. Egyetemi éveimben a hallgatók másként viszonyultak a művészettörténeti korszakokhoz, mint ma. Míg ma döntő többségüket a modern művészet érdekli, arról a területről választanak szakdolgozati témát, akkor egyenletesebb volt a megoszlás: sokan foglalkoztak középkorral és nem kevesen magyar barokkal is.

Oktatóink közül jó érzésekkel gondolok vissza Oroszlán professzorra. Régész volt és tanszékünkön antik, valamint bizánci művészettörténetet tanított. Később is régészek vállalták az ókori művészet oktatását, de egyre nehezebb lett a művészet iránt érdeklődő és oktatni is szerető régészt találnunk. Ma sem megoldott ez a kérdés. Oroszlán professzor kissé iskolás módon, „elejétől a végéig” leadta a korszakot, vagyis a kréta-mükénéi kultúrával kezdte és 2 félév alatt eljutott a római művészet „végéig”. A felsőbb évfolyamokban senki más nem próbálta meg – nagyon helyesen – hogy korszakáról „mindent” elmondjon, végigvegye anyagát. Jó humorral adott elő, de az említettek miatt mondanivalója nem volt mélyenszántó. A vizsgák előtt konzultációt tartott, amelyeken kérdéseket lehetett felvetni. Oroszlán, ha hallgatólánytól kedvére való kérdést kapott, megköszönte, és régimódi gavallér módjára kissé meghajolt.

Ami az oktatás módszertani kérdéseit illeti, ma már nehéz pontos ítéletet mondani. Nem ismerhettük a korabeli külföldi egyetemi oktatást. Jó lett volna a bécsi tanrendről, előadásokról, előadóról hallani, már csak az egyetemek közötti történeti kapcsolatok miatt is. Mégis, úgy érzem, hogy bár oktatóink kitűnő szakemberek voltak, módszereik nem álltak a kor színvonalán. A fő céljuk, egyfajta

⁵ Vayer Lajos 1961. június 30-án, Zádor Anna október 19-én védte meg nagydoktori értekezését. Ld.: *Művészettörténeti Értesítő*, 11. 1962. 60., 292.

kronológiai sorrendben leadott ismeretközlés volt, még akkor is, amikor – a reneszánsz utáni korszakok esetén – csak egy-egy szakasz vagy terület művészetéről esett szó. Ikonográfia, ikonológia, vagy más modern szempont öt év alatt nem került szóba.

Az egyetem székhelyén, a Váci utcai egykori (ma újra) piarista gimnázium épületében, az első emelet 15-ös szoba, a kabinet volt a tanszék centruma. A tanszékvezető külön szobával, a két docens közös előtérből nyíló szobákkal rendelkezett. A 15-ös terem nagyrészt a hallgatóké volt, ahol órák között tartózkodhattak, beszélgettek, vitakoztak. Nagy élet folyt, késhegyig tartó vitákkal, de a „nagyok” elmondása szerint a szakmai viták azelőtt nagyobb intenzitással zajlottak. Aztán egy évvel később változott a helyzet: a tanári asztalon gombfoci-meccseket játszottak.

Nagy hatással volt a beszélgetőkre Perneczky Géza. Már végzett, de még visszajárt és idősebb hallgatóktól körülveve könyvekről, kiállításokról, szerzőkről mondott véleményt. Szuverén ítéletei miatt a fiatalabbak nagyon tisztelték.

Az oktatás keretein kívüli hallgatói munkák közül kettőre emlékszem. Az egyik a felsőévesek szakdolgozatát, annak előmunkálatait ismertető előadássorozat volt. Emlékszem, hogy Hajós Géza⁶ a Gero-keresztről⁷ beszélt, ami, sok egyéb mellett, számomra nóvum volt.

A második, a hallgatók öntevékenységből indított előadássorozat a művészet-történet modern módszereiről szólt. (Ilyen tárgyú előadás nem volt a tanrendben). Az egyik téma, a struktúranalízis, 1962-ben, meglehetősen korszerű ismeretnek számított, hiszen Hans Sedlmayrnak a módszert bemutató tanulmánykötete nem sokkal korábban jelent meg.

Az előadásokat a 3. emelet egyik nagyelőadójában tartották. Itt egy felső padra rögzített epidiaszkóppal vetített egy külön erre a célra alkalmazott vetítő-bácsi (lehetett már 60-65 éves). Mire harmadévesek lettünk, megszűnt az állása és valamelyik hallgatónak kellett elvállalnia a szerepét. Ez néha hálás feladat volt, mert emlékmeghatározási gyakorlaton a címkével ellátott diák szem előtt voltak. Nagy, 9 x 9 cm-es üvegdíákat használtak az oktatók, amelyek jó részét a háború előtt vásárolta a tanszék. A kisebb, 5 x 5-ös diaképek csak ekkortájt kezdtek elterjedni; ezeket már az oktatók maguk szerezték be. Fő forrás volt a TIT diatára, ahonnan kölcsönözni lehetett. Az epidiaszkópnak volt egy része, amelynek üveglapjára könyveket fektettek, és a vetítő kivetítette azokat. A könyvtár állománya így sokat „szenvedett”, mert az üveglapra erősen rá kellett nyomni a kinyitott könyveket, ami nem használt a kötésüknek.

Vayer professzor sosem tartott a nagy teremben órát; mindig a 15-öst használta. Így nem is vetített; még akkor sem, amikor már volt kis, hordozható diavetítőnk is.

⁶ Hajós Géza (1942-2019) művészettörténész, kerttörténész, egyetemi tanár, 1965-től az osztrák Bundesdenkmalamt munkatársa volt.

⁷ Gero kölni érsek által 970 körül a dómban állíttatott életnagyságú kereszt.

Tanulmányaink legnagyobb, legnehezebb próbatétele a második és a negyedik év után sorra kerülő szigorlat volt, amely az előző két évben tárgyalt művészeti korszakok anyagára vonatkozott. Nemcsak az előadások anyagát, hanem évszázadok művészetét kellett ismerni, azaz a felkészülés – körülhatárolt tematika híján – szinte lehetetlen volt. Mindkettőhöz (az 1526 előtti és az azutáni időszak művészetéhez) maximalista módon, több, sűrűn teleírt oldalon sorakozott a kötelező irodalom jegyzéke. Évfolyamunknak szerencséje volt, hogy

Bolla Anna, Csernitzky Mária, Lukács Zsuzsa, Györfly Kata, Nagy Zoltán egy székesfehérvári tanszéki kiránduláson, 1963 k.

Vayer professzor a vizsga idején mindkétszer Velencében tartózkodott a biennálén, mert tőle sokkal nehezebb, kiszámíthatatlanabb kérdéseket kaptunk volna.

Mivel a művészettörténet pedagógiai szaknak számított (a gimnáziumokban „rendes” tantárgy, nem csak fakultációs óra volt), szakmódszertant is tanultunk. Elvileg a végzetek tanárnak is elmehettek, de még a 60-as években a tárgy kikerült az alaptantervből. Nálunk azonban az államvizsgának is részét képezte. Dombi József, az Apáczai Csere János gimnázium művészettörténet tanára 1958-tól tanította ezt a tárgyat tanszékünkön. Egyik emlékezetes megnyilvánulása sokáig közszájon forgott: „fiú-osztályokban csak férfi-, lányosztályokban csak női aktokat szabad vetíteni” (akkor még a legtöbb iskolában nem volt koedukált oktatás).

Az oktatás részét képezte az évenkénti kirándulás, mint szakmai gyakorlat. Az egyetemnek volt autóbúsa, amelyet (emlékeim szerint ingyen) lehetett igényelni. Az első kirándulás fő célja Sopron volt. Út közben, Marosi Ernő és Zádor Anna vezetésével, sok kisebb, korábban még nem látott középkori műemlékkel is megismerkedtünk. Ezek közül sokat akkoriban tártak fel, illetve restauráltak és Marosi a legújabb régészeti kutatások eredményeit mutatta be nekünk. Később, amikor a tanszékre került oktatónak, Tóth Sándor is aktívan részt vett a kirándulásokon, s a 80-as években már egyedül szervezte, vezette azokat.

Bár pártállamban éltünk, a politika nem hatott egyetemi életünkre, mindössze a politikai tárgyak jelenlétében mutatkozott. Mindenkinek kötelező tárgyként a politikai gazdaságtan, a dialektikus materializmus, a történeti materializmus és a tudományos szocializmus szerepelt a tanrendjében.

1963-ban vagy 64-ben történt, hogy Hruscsov, a szovjet kommunista párt főtitkára, egyik beszédében éles hangon támadta az absztrakt művészetet. Ezután a művészeti életben szigorítás következett, ami jogos felháborodást váltott ki. 1964 tavasza lehetett (Hruscsovot csak októberben váltották le), amikor egy összhallgatói értekezletet hívtak össze a tanszéken és azon megjelent Kelen Béla,⁸ az MSZMP

⁸ Kelen Béla (1920–1994) pártmunkás, 1956–1962 között az MSZMP Budapesti Bizottságának titkára,

Budapesti bizottságának agitációs-propaganda titkára, az *Esti Hírlap* főszerkesztője. Tájékoztatta a jelenlevőket Hruscsov beszédéről és ami abból következik. Ekkor meglepő dolog történt, ami az ilyen „fejtágítókon” szokásos közönyös hallgatást megtörte. Felállt Dávid Ferenc ötödéves, majd Tóth Sándor negyedéves társunk és kifejtette, hogy nem a politikusok feladata művészeti kérdésekben nyilatkozni és véleményüket nem lehet magánvéleménynek tekinteni. Mindketten elemeztek „jelentés nélküli” absztrakt képeket. (Mellesleg Dávid barokkos, Tóth középkoros volt). Kelen, aki ezekre nem tudott válaszolni, nevetve szólt a belépő Aradi Nórának: – „Hova hozott engem?”

Az ügynek nem lett semmi retorziója; Kelen nem foglalkozott tovább az esettel.

A következő évek még sok újdonságot hoztak nekünk, akik a gimnáziumból egy más rendszerű, magasabb tudományos fokozatú egyetemi világba kerültünk. Visszanézve látom, hogy a felkészülés éveiben, a minden tudományos kérdés iránti érdeklődés, lelkesedés, melyet egyetemi oktatásunk alapozott meg, döntően meghatározta későbbi munkánkat, elkötelezettségünket diszciplínánk iránt.